

Peterburi ajalehes Pealinna Teataja 1915 järjeloona ilmunud ülevaade Petrogradi Eesti Hariduse seltsi asunduste osakonna tööst 1914. aastal. Peterburi Eesti Hariduse selts: asunduste osakond. Seltsi uus põhikiri (1907). Seltsi tegevuse laiendamine kogu Peterburi kubermangule. Uue seltskondliku voolu tekkimine idakandiasundustes. Haruseltside tekkimine. Asunduste esindajate koosolek (1910). Asunduste laulupidu Narvas 1912. Asunduste uurimise alustamine. Krimmi ja Kaukaasia eesti asunduste laulupidu Suhhumis 1914. C. Reinmann (Karl Reinmann) ja tema uurimisretk Kaukaasia eesti asundustesse. C. Reinmanni pikem sellekohane käsikiri (!). Kavatsus teha ankeetküsitlus asunduste uurimiseks. Asunduste osakonna tegevus asunduste toetamisel. Laulupidu Luuga maakonnas Mjasnikova Goras (1914). Krimmi laulupidu Sört-Karaktšoras (1914). Asunduste osakonna esindaja A. Vares. Laulupidude rahvakoosolekud (asunduste päevad). Lõunaasunduste kooliõpetajate ühinemine ja koosolekud Abhaasias: Suhhumis ja Estonias. Annetused asunduste osakonnale. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Pealinna Teataja (nr. 106), 10. mai 1915, lk. 3

Petrogradi Eesti Hariduseseltsi Asunduste Osakonna tegewusest 1914. a.

1907. a. sai endine Peterburi Eesti Kooli Selts, praegune Petrogradi Eesti Hariduse Selts omale uue põhjuskirja, mille järele seltsi tööpõldu peale pealinna Eesti asunduse veel terve Petrogradi kubermangu peale laiendati.

1905.—06. a.a. liikumise tagajärjel tekkis igalpool Eesti asundustes wärske seltskondline wool, mis ennast ühel ehk teisel wiisil awaldas ja mille eesmärk oli oma seisukorda isetegewuse läbi parandada. Selle tungi tagajärjel tekkis 1908.—10. a.a. jooksul uue lahendama Petrogradi Hariduse Seltsi põhjuskirja alusel Petrogradi kubermangus terve rida nimetatud seltsi haruseltsa, kes küll iseseiswalt töötasid, aga kelle waimliseks toetuseks iga silmapilk ühine keskkohd pealinnas tarwilik oli. Hariduse seltsi eestseisusel oli oma linna tegewuse alal: koolide, warjupaiga ja kursuste juures küllalt tegemist, nii et haruseltside asjaajamiseks 1909. a. iseäraline „asunduste jaoskond” awati. Asunduste jaoskonna ehk osakonna ülesandeks sai kõige pealt Petrogradi kubermangu Eesti asunduste hariduslist seisukorda tundma õppida, haruseltsa ja iseseiswaid hariduse seltsisid elule kutsuda ja nende tegewust koondata ja waimliselt toetada.

See ülewal nimetatud tegewuse piir laienes aga warsti üle terve laia Wene-maa, sest tarwidus niisuguse keskkoha järele oli nähtawasti suur ja asunduste jaoskond ei wõinud oma nõu ja waimlist tuge ka neile asundustele keelata, kes wäljaspool tegewuse piirkonda seda nõudsid.

Üks jaoskonna esimestest sammudest oli asunduste asemikkude koosolek, mis pealinnas 27. ja 28. märtsil 1910.a. ära peeti. Sellel koosolekul selgus asunduste wilets haridusline järg ja seati selle parandamiseks juhtmõtted

üles. Selle koosoleku tagajärjel tekkis asundustes uus elawus, asutati hariduse seltsisid, koolisid, raamatukogusid, lugejate ringisid ja mitmeid muid seltsa ja ühisusi. Asunikkude seas leidis arusaamine maad, et nad ühise Eesti rahwa liikmed on ja neil õigus on ühisest rahwusomapärasest kulturist osa saada, sest et see nende esiwanemate loodud ja neil wõimalik ka sellepeale waatamata, et nad kodumaast kaugel, selle wilja maitsta ja seda edendada aidata. Iseäranis suurt hoogu sellele arusaamisele andis asunduste laulupidu, mis asunduste jaoskonna ettevõttel 1912. a. Narwas ära peeti ja mis asundusi ja kodumaad üksteisele märksa lähendas. See jaoskonna tegewus awas niihästi kodumaa, kui ka asunduste tegelastele koguni uued waatepiirid ja walmistas põldu uue edurikka tegewuse tarbeks. Ülesanded, mis siinamaatses tegewuses selgusid on nii suured ja laialised, et nad wahest asunduste jaoskonna, kui teise seltsi osakonnal üle jõu käiwad, kuid siin ei olnud parata: jaoskond pidi algatud tööd jatkama ja on ka seda käesolewal aastal teinud, nii kuidas jõud ja olud seda lubawad.

Pealinna Teataja (nr. 108), 14. mai 1915, lk. 2

Möödaläinud aastal awaldus tegewus peajasjalikult selles, et osakonna poolt mitu asunduste kulturitöö korraldamise ja edendamise seisukohalt põhimõtetlikult tähtist kawatsust üles wõeti ja ka nende läbiwiimise juurde asuti.

Et asunduste seltskondlikku tööd wõimalikult kawakindlamini korraldada, selleks tunnistas osakond tarwilikuks kõigepealt asunduste seisukorra uurimist ette wõtta. Sel sihil on üksikute asunduste tegelaste poolt katseid juba waremaltki tehtud; kuid nende püüetele au andes tuleb siiski ütelda, et otstarbekohasem on, kui sarnased uurimise tööd awalikkude asutuste, nagu pealinna Asunduste osakonna, Tauria Hariduseseltsi osakonna ehk mõne teise samalaadilise Eesti asutuse ümber koonduksid. See hoiaks asjatat jõuraiskamist ära, mis paratamata neil kordadel ette tuleb, kus mitu isikut ühe ja sellesama asunduse umbes ühel ajal läbi käiwad. Meie asunduste keskkorraldused ei kannu mingisugust „parteilikku” wärwi, et nad kõiki tegelasi, kellel huwi ja tõsist tahtmist on asunduste kulturitöös kaasa tõmmata, enestesse mahutada ei suudaks. Asunduste elu pakub palju huwitawat ja tänuwäärt tööd ja iga juurdetulija töömees on ainult terwitatud. Nii kui asunduste seltskondlises töös üleüldse, tuleb kindlamat korraldust muu seas nimelt asunduste uurimises luua, seda tööd üksikute keskkorralduste ümber koondades.

Asunduste uurimist on osakond kahel teel wõimaldanud, nim. üksikute uuri-
jate wäljasaatmise ja ankeedi (küsimiste lehtede) kaudu.

Nagu teada pandi möödaläinud suwel Krimmis ja Kaukasis asunduste laulupidud toime ja et need sündmused sealsetes asundustes rohket elawust tekitasid ja huwi wälise Eesti wastu tõstsid, siis otsustas osakond sel suwel sealsete asunduste uurimist ette wõtta, kuna pealegi kooliõpetaja C. Reinmann, kes Krimmis kui ka Kaukasis waremalt pikemat aega tegew oli, isiklikult soowi awaldas seda uurimisekäiku oma peale wõtta. Uuriija teekonna raskusi püüdis

Asunduste osakond nii palju kergitada, kui jõud lubas. Uurimiste käik, mis terwest Kaukasist läbi käis, tõi mõndagi huwitawat ilmsile: selgus, et Kaukasi orgudes mõnigi wana Eesti asundus on, kelle olemasolemisest waremalt wäga wähe ehk mitte sugugi ei teatud. Ka nende asundustega on nüüd tarwilikud sidemed loodud, nii et edaspidi korda läheb neid wälise Eesti hariduslise liikumisega ühte liita.

Oma uurimisekäiku kirjeldab hra C. Reinmann pikemas käsikirjas, mida Asunduste Osakond kirjastada tahab.

1914. a. suwel ettewõetud põhjalikumad asunduste uurimisetööd üksikute uurijate wäljasaatmisega tahab Osakond lähemas tulewikus, nii kuidas aine-line seisukord lubama peaks, jätkata. Muidugi ei panda uurimiste saadusi waka alla, waid awaldatakse seda seltskonnale, et üleüldist huwi nii kodumaa kui ka wälise Eesti seltskonnas asunduste küsimuse wastu elustada. Kaukasi asunduste ülewaade, millele hra C. Reinmann mõne Krimmi Eesti asunduste tegelaste kaastoetusel weel ka sealsete asunduste kirjelduse juurde lisab, jääb esimeseks sellekohaseks sammuks, millele Asunduste Osakond teisa samasuguseid toodeid asunduste tundma õppimise alal tulewikus juurde tahab anda.

Pealinna Teataja (nr. 110), 16. mai 1915, lk. 2

Elawate sidemete loomiseks asundustega on Osakond ka asunduste laulupidusid püüdnud tarwitada. Kuid isikliste läbikäimiste loomise kõrwal on weel teist abinõu silmas peetud, mille mõju palju kaugemale ulatab. Meie mõtleme nimelt asunduste ankeedi toimepanekut.

Suurem jagu Eesti asundusi on praegusel ajal weel isikliste uurimiste jaoks kättesaamatad. Wähemalt ei luba Asunduste Osakonna aine-line jõud seda suuremal mõõdul läbi wiia. Samal ajal kerkib aga asunduste elus hulk waimlisi nõudeid päewakorrale, millede lähem tundmaõppimine paratamata tarwilik on. Sel otstarbel ongi Asunduste Osakond asunduste suurema ankedilehe wäljatöötamise tarwilikuks tunnistanud. Ehk osakonna poolt küll ka mõni aasta tagasi üks küsimuste leht wälja saadeti, kuid praeguse aja nõuetele ta enam ei wasta, ja et pealegi wastuseid seekord wäga wähe tuli, siis otsustas Osakond uut anketi kindlamale alusele rajada ja ankeedi lehe wõimalikult kõigekülgselt kokku seada. Lehe wäljatöötamine nõuab aga põhjalikumad järeelkaalumist ja asjatundmist ja sellepärast püüdis Osakond isikuid, kes waremalt anketide toimepanemises tegewad on olnud, ligi tõmmata.

Ankeedi lehte mõeldakse wõimalikult mitmekülgselt kokku seada, nii et asunduse waimlise ja majanduslise praeguse seisukorra kui ka minewiku kohta enam vähem täielikku pilti wõiks saada. Lehe kokkuseadmine iseenesest ei ole kerge töö: wäikeste küsimiste koguga ei saa asunduse kohta ikkagi mitte selget pilti, teiselt poolt tuleb aga karta, et kui leht wäga suureks kaswab, siis paljud asundused wastuse andmata wõiwad jätta, nagu mõned waremad nähtused tunnistawad. Nii peab oskama lehe kokkuseadmise juures mitmesuguseid tarwidusi ja nõudeid ühendada. Peale selle tuleb lehe laialisaatmist hästi

korraldada: peab tundma isikuid, kelle kätte lehte maksab saata, et wastuse saamise peale julge wõiks olla. Siit kaswab uus ülesanne wälja: asunduste osakonnal peab asundustes oma n. nim. „kirjasaatjate kogu” olema, mis asunduste ärksamatest tegelastest koos seisaks ja mille loomise juures osakonnal loomulikult enne lehe wäljasaatmist asuda tuleks.

Lehe wäljasaatmise aja kohta on osakond otsustanud, et praegusel sõja ajal see sündida ei wõi. Praegust aega tuleb ainult eeltööde tegemiseks tarwitada. Ilmasõda mõjub meie koduste ülesannete läbiwiimise peale õige halvasti, kuna rahwa tähelepanek loomulikult wälimistele sündmustele on pühendatud. Sellepärast otsustati ankeedi lehe kokkuseadmisega selle aasta sügiseks walmis jõuda. Enne aga, kui lehte liikuma panna, tahab osakond lehe projekti weel kaugematele asunduste tegelastele tarwiliste täienduste kättenäitamiseks ette panna. Wõimalik ka, et paljudesse asundustesse ankeedi lehte pärast ainult isikliste uurimise käikude puhul wiia tuleb. Sest wäga paljud Eesti asundustest seisawad Wälise-Eesti hariduseilmast täiesti lahus. Iseäranis Siberis leidub asundusi, kelle olemasolemisest üleüldse ei teatagi. Ka Eesti ajakirjandus ei tungi weel kaugeltki kõigisse asundustesse; paljudes neist puuduwad ka koolid, selle tõttu ka kooliõpetajad — asunduste ainsad haritud jõud ja „maasool”.

Pealinna Teataja (nr. 118), 26. mai 1915, lk. 2

Peale eelkirjeldatud asunduste töö korraldamise seisukohalt põhjusemõtteliselt tähtsate kawatsuste üleswõtmist on osakond kõiki päewpäewalt tekkiwaid asunduste waimlisi püüdeid tähele pannud ja jõudu mööda toetanud. Nii pööratakse osakonna poole alatasa igasuguste palwetega hariduseseltside, lugemise ringide, raamatukogude, raamatute nimekirjade kokkuseadmise, õigus-teadlise abi ja muus asjuis. Osakond püüab kõikidele küsijatele wastu minna ja wastuseid anda. Ka P.E.H.-s. haruseltside tekkimine Petrogradi kub. sünnib tegelikult A. O. kaudu. Nii näit. toimetab wiimase haruseltsi awamist „Mishkinos” osakonna asemik, pikemas kõnes hariduseseltsi põhjuskirja selgitades. Mõnegi uue haruseltsi awamise mõte näib Petrogradi kuberm. sõja surwe puhul soiku jäänud olewat, kuid ei wõi kahelda, et niipea, kui harukordsetest aegadest üle oleme saanud, haridusline liikumine meie asundustes uue jõuga liikuma peab hakkama ja A. Osakonna tööpõld peab selle tõttu laienema ja süwenema.

Möödaläinud tegewuse aastal olid asundustes suuremateks sündmusteks laulupidud, milledest üks Krimmis, teine Kaukasis ja kolmas — kohaliku maakonna tähtsusega laulupidu Mjasnikowa Goras, Luuga maak. ära peeti.

Krimmi Sört-Karaktschora laulupidust 15. ja 16. mail ja Suhumi laulupidust 26. ja 27. mail wõttis asunduste Osakonna asemikuna A. Wares osa, kuna tal sel puhul ülesandeks oli ka lõunaasunduste uurimise üle C. Reinmanniga lähemalt läbi rääkida ja sealsete tegelaste ja A. O. wahel elawaid sidemeid luua.

Lõunaasunduste laulupidude ajal pandi toime rahwakoosolekud, nõndanimet. asunduste päewad, kus asunduste waimlise kui ka majanduslise arenemise küsimused silmapaistwa põnewuse ja küllusega esile kerkisid. Nende küsimuste harutusel pudenes rohkesti hinnalisi mõtteawaldusi nii asunikude eneste kui wõõrsilt sõitnud seltside ja asutuste saadikute poolt. Katsuti nii kaugelt kui kitsas aeg lubas walusamate asunduste elu päewaküsimuste otustamiseks abinõusid otsida ja juhtnõõrisid üles seada. Puudutati kooliküsimust, kooliõpetaja seisukorda, kodumaaga läbikäimise elustamist, karskuse tööd, nooresoo ümberrahwustuse wastu wõitlemist, põllupidamise intensiivmaks tegemist jne. jne.

Leitakse et üheks kõige suuremaks takistuseks asunduste kultuurilisel arenemise teel on haritud jõudude puudus, kuna kõik määratu wirn igakülgset kulturitööd tihtilugu ainuüksi asunduse kooliõpetaja õlgadel lasub. See tõeolu sunnib järeldama, et asunduste kooliõpetajatest asunduste arenemise käik ära oleneb ja sellepärast on sündsate kooliõpetajate leidmine üheks suuremaks mureks igale arusaajale asunikule. Kahe silma wahele ei jäänud ka seegi asjaolu, et kõikidel asundustel palju ühesuguseid muresid ja puuduseid on, aga abi otsida ja wõidelda nende wastu tuleb senini ikkagi igal üksikul asundusel eraldi, oma pead, mis mitte wähe asjata jõu pingutust ei paku ja asjaajamise praktilistest järeldustest laialisemalt osa saada ei luba.

Lõuna asunduste kooliõpetajad ruttawad oma enese tegewusest laulupidude ajal wirgutatult uuele loomise tööle ja asutawad laulupidu ajal lõuna asunduste kooliõpetajate ringi. Selleks otstarbeks pandi Suhumis kooliõpetajate koosolek kodumaa ajakirjanikkude ja Petrogradi E. H. s. Asunduste Osakonna esitaja osawõtmisel toime.

Peale laulupidu tulid kooliõpetajad weel Estonia külas kokku, et asutatud ringi tegewuse plaani põhjalikumale läbi harutusele wõtta ning näitasid sellega, et üheks oma tegewuse pea ülesandeks wõtsid asundustele sündsate ja tegewate kooliõpetajate otsimiseks abiks olla, — et nad asunduste walusamat küsimust õieti trehwawalt tabasid.

Oma jagu liikumist Luuga maak. asundustes tekitas ka M.-Gora laulupidu ja jättis osawõtjate seas paremad mälestused järele.

Rõõmustawal wiisil on osakonna tegewust ka Eesti raha ja äri ettewõtted toetanud. Wiimastest annetustest wõiks nimetada: Osauhisus „Produkt” 50 r., Loos ja Rumberg 10 r., P. E. Laenu- ja Hoiu Ühisus 50 r. j. n. e.

Loodetawasti muutub Asunduste Osakonna tegewus, mis wastu suwet, nii kui kõigis meie seltsides, soiku jääb, sügise tulekuga jälle elawamaks ja ka pealinna Eesti seltskond asub peale raskete aegade möödaminekut uue, wärske huwiga Eesti asunduste kulturitöö ülesannete juurde.